
NÉV ÉS NÉVTELENSÉG ITALO CALVINO „A NEMLÉTEZŐ LOVAG” CÍMŰ MŰVÉBEN

1. „A nemlétező lovag” (1959) Italo Calvino meserilógiájának időben utolsó darabja. A mű a másik két mesével, „A kettészelt örgróf”-fal (1952) és „A famászó báró”-val (1957) együtt közös kötetben is megjelent „Eleink” címmel (1960). Mindhárom írás egy-egy meglehetősen abszurd gondolatra épül. Az egyikben egy örgróft hosszában kettészelnek egy csatában, s két fele ettől kezdve önálló életet él: az egyik tökéletesen gonosz, a másik pedig tökéletesen jó lesz. A második történet hőse gyermekkorában úgy dönt, hogy többé nem teszi lábát a földre, hanem a fákon alakítja ki saját birodalmát. A harmadik mese címadó szereplője egy lovag, aki testileg nem létezik, habár képes beszélni, harcolni stb., páncélján belül azonban csak az üresség tátong. E mesék közös vonása a „megváltó harmónia áhítása” (LATOR 1961: 49); hőseik valamilyen módon mindannyian a szétesett, darabjaira hullott világ kifejeződései.

2. „A nemlétező lovag”, amellet, hogy a másik két íráshoz hasonlóan fontos filozófiai kérdéseket vet fel (pl. Mi tesz valakit/valamit létezővé, mikor állíthatjuk valakiről/valamiről, hogy létezik?), névelméleti szempontból is érdekes alkotás. Történetének középpontjában egy Nagy Károly seregében szolgáló lovag áll. Címét és nevét a mese világának lovagi szabályai szerint annak köszönheti, hogy korábban megmentett egy szüzet a megbecstelenítéstől (amennyiben az illető hölgy már nem érintetlen, a megmentő csak anyagi jutalomban részesül, lovagi címet azonban nem kap). Neve ettől kezdve: *Agilulfo Emo Bertrandinio Guildiverni, Sura, Corbentraz, Alsó-Selimpia, Fez Ésatöbbi lovagja*. E lovag egy logikai-filozófiai paradoxon: üres páncél test nélkül; csak akarata és hosszu, előkelőségét kifejező neve tartja össze. Létét csak úgy tudja fenntartani, hogy minden tevékenységét a legnagyobb precizitással, a logika szigorú szabályai szerint végzi. Életéből hiányoznak az érzelmek, ezek ugyanis megzavarhatnák gondolkodásának logikusságát. A legkisebb tunyaságot sem tűri el, s ő maga sosem téved. Viselkedése miatt társai gyűlölik, de ő is boldogtalan, arra vágyik, hogy hasonló legyen hozzájuk. Létének újabb paradoxona ez: bár szerelemre, barátságra nem képes, az elégedetlenség és a megsemmisüléstől való félelem még őt sem kíméli.

Agilulfo szolgálója hasonlóan fura szerzet: létezik ugyan, de erről ő maga nem tud. Minden percben másnak képzei magát; hol a kacsákat utánozza, hol a halakat. Máskor azt hiszi, hogy a levesnek kell megennie őt, ezért mindenképp igyekszik belenyomni fejét a tányérba. Ő mindenestül fizikai, testi lény: bármilyen cselekvés közben, egy pillanat alatt képes elaludni, és csak úgy habzsolja az ételt. Amikor a sereg először találkozik vele, egy ember *Gurdulu*-nak nevezi. Tovább menve azonban megint más néven hivatkoznak rá, s végül kiderül, hogy minden faluban más néven ismerik, sőt évszaktanként is változik a neve: *Omobó, Martinzul, Gudi-Ussuf, Ben-va-Ussuf, Ben-Stanbul, Pestanzul, Bertinzul, Martinbon, Omobon, Omobestia, Völgyek Rondája, Békés Jankó, Bárgyú Peti, Boamuloz, Carotun, Balingaccio* és *Bertella*. Később, mikor csatlakozik a frankokhoz, minden tábornoknál jelentkezik az ételadagjáért, „természetesen” mindenütt

eltérő néven. Nevei közül sok nem is névszerű; vannak köztük hangutánzó jellegűek, egy másik részük pedig körülírás. Túlnyomó többségük ráadásul egyelemű, vagyis mindenképp ősbibb névtípust őriznek meg, mint a lovagok többelemű nevei, s jelzik viselőjük társadalmunkívüliségét is. MIKESY SÁNDOR szerint „régí tétel, hogy aminek több, ingadozó és eltérő neve van egy közösségen belül, annak tulajdonképpen nincsen neve” (MIKESY 1959: 83). A fenti nevek egy része arab, más része inkább frank vagy egyéb. Ezeket nyilván nem lehet egy közösség névadásának tekinteni, mint a frank táborbeli neveket.

Gurdulu tehát éppen az ellentéte Agilulfónak: a test nélküli lovagot csak a neve köti a létező világhoz, csatlósának viszont csak teste van, igazi neve nincs. Ugyanazt a kettészakadtságot látjuk itt két emberre kivetítve, mint a kettészelt ögróf két felében. Az egyik az ember feletti, a már embertelenül tökéletes, pusztán szellemi, a másik pedig az ember alatti, pusztán fizikai, vegetatív pólus. Agilulfo csak addig létezhet, amíg változatlan, pontosan kiszámított napirend szerint él. Gurdulu ezzel szemben megfoghatatlan, folyamatosan változik, nincs tudomása a külső világ létezéséről, illetve nem képes megkülönböztetni önmagát ettől a világtól. Míg az előbbi „életében” minden mozdulat, esemény ki van számítva, az utóbbival kapcsolatban minden viszonylagos. Valójában mindkettő életképtelen és embertelen, ahogyan a kettészelt ögróf jó és rossz fele is egyaránt kibírhatatlan népe számára. Agilulfo és Gurdulu csak együtt lennének emberek, ezért is támad Nagy Károlynak az az ötlete, hogy Gurdulut Agilulfo csatlósául rendeli. Ők ketten azonban nem érzik összetartozásukat. Agilulfo ugyan rögtön elfogadja Gurdulut csatlósául, de csupán azért, mert előtte a király akarata szent. Gurdulu fel sem fogja, mi történik vele, állandóan elcsatangol, a lovag a történet folyamán folyamatosan keresi szolgáját (akinek megtalálását állandóan változó neve is nehezíti), de hiába: a két fél menthetetlenül elszakadt egymástól.

Mivel Agilulfo „létének” alapja a változatlanláság és a lovagi név, egész létezése kérdőjeleződik meg, amikor felmerül a gyanú, hogy az általa tizenöt évvel korábban megmentett nőnek akkoriban már volt egy fia, s így az ő lovagi címe érvénytelen. Agilulfo kénytelen megkeresni e nőt, hogy kiderítse az igazságot. Amikor azt hiszi, hogy nevét ennyi ideig valóban jogtalanul viselte, megszűnik az erő, amely korábban összetartotta az üres páncélt: a nemlétező lovag végérvényesen és tökéletesen megsemmisül. Társadalmi, kommunikációs szükségesség, hogy ami létezik, amiről beszélhetünk, annak legyen neve, hiszen csak így tudunk róla beszélni. Ezt a gondolatot megfordítva ahhoz az ősi képzethez jutunk, hogy aminek nincs neve, az nem is létezik. A név tehát – akárcsak a természeti népek FRAZER által bemutatott ősi hitvilágában (2005: 148–54) – hatalom: közte és viselője között eltéphetetlen kapcsolat van. Egy testileg nem létező „embert” létezővé tehet, a név megszűnése azonban automatikusan maga után vonja a csak általa létező teljes pusztulását.

Agilulfo voltaképpen csak társadalmi szempontból létezik. Semmire nem képes, ami egyéni létéhez szükséges; nem tud enni, inni, aludni, érezni. Cselekedetei mind társadalmiak: jól kommunikál, harcol, társasági életet él stb. Gurdulu vele szemben a tisztán egyénit képviseli: képes minden egyéni cselekvésre (eszik, iszik, alszik), a társadalmi életre azonban nem (nem tud értelmesen kommunikálni, nem teljesíti csatlósi kötelességét, mivel nincs is tudatában társadalmi állásának és ehhez kapcsolódó feladatainak). A név tehát, bár az egyénhez tartozik, a társadalom számára hordoz jelentést: neve alapján társai pontosan tudják, mely réteghez tartozik Agilulfo, milyen jogokkal és kötelességekkel rendelkezik. Neve elvesztésével valójában a társadalomban elfoglalt helyét veszíti el. Kívül reked a

lovagok körén, s ez a fordulat egyenlő számára a megsemmisüléssel. (E gondolathoz érve újabb paradoxonra bukkanunk: ha Agilulfo a neve által létezik [legalábbis részlegesen, üres páncélként], nevét pedig a szűz megmentésével nyerte el, hogyan győzhette le a hölgy támadóit még név nélkül, vagyis abszolút értelemben véve nemlétezőként? Emögött valójában a *név* két jelentésének szándékos összemosása rejlik. Agilulfo esetében *név*-en nyilvánvalóan 'nemesi név, cím' értendő. Ennek elnyerésével viselője kiemelkedhet a *névtelen* tömegből, ismertté, jelentéktelen senkiből valakivé válik, elvesztésével pedig visszasüllyed a névtelenségbe, vagyis az ismeretlenségbe.)

Az eddigiek alapján két tengely rajzolódik ki a műben: egy szellemi/fizikai és egy társadalmi/egyéni. Ha a szereplőket az ezek alkotta koordináta-rendszerben akarnánk elhelyezni, Agilulfo és Gurdulu a tengelyek ellentétes végpontjain helyezkedne el, a mű többi szereplője pedig valahol e pontok között.

Torrismonddal mint Cornwall herceg fiával találkozunk először Nagy Károly seregében. Egy lakoma alkalmával a fiú megjegyzi, hogy Agilulfo jogtalanul jutott címéhez, mivel ő a lovag által megmentett nő házasságon kívül született fia, s már ötéves volt, amikor Agilulfo rátalált anyjára a rablók karmai közt. Ez a bejelentés készíti arra Agilulfót, hogy igaza bizonyítása érdekében útnak induljon. Torrismond ezzel azonban önmagát is kirekeszti a társadalomból, hiszen törvénytelen gyermekként nincs joga a lovagi címhez; ő is elveszíti nevét. Mivel úgy hiszi, hogy apja a Grál-lovagok rendje (nem egy közülük, hanem a rend egésze!), abban reménykedik, hogy a rend elismeri fiának, így ismét névhez jut, vagyis visszatérhet a társadalomba.

A Grál-lovagok az embertelen szellemi világot képviselik. Közöttük senkinek nincsen neve, a transzcendentális világgal egyesülve egyéniségük megszűnt létezni. Kivonultak a társadalomból, a rend egységesen számít egyénnek, tagjai nem rendelkeznek önálló akaráttal és érzésekkel. Ez az „egyén” azonban szembe fordult a társadalommal. Miközben állítólag nem törődik a fizikai dolgokkal, kegyetlenül sanyargatja a népet. Torrismond csalódik bennük, s végül a nép mellé állva segít elűzni őket. A fiú tehát, aki korábban a szellemi világot akarta választani, végül az emberi mellett dönt. Az ő neve látszólag nem változik a mű folyamán, származása azonban végig bizonytalan, s ez természetesen nevének bizonytalanságát is maga után vonja.

A szűz, akit Agilulfo másfél évtizede megmentett a rablóktól, Sofronia volt, a skót király házasságon kívül született lánya. Miután Agilulfo megmentette, Cornwall hercegéhez vitte. A hercegi pár befogadta a fiának hitt kis Torrismondot, őt pedig kolostorba kényszerítette. A kolostort az arabok lerombolták, Sofroniát pedig uralkodójuk háremébe hurcolták. A klostromban Sofronia a *Palmira* (< lat. *palmarius* 'pálmavivő', a zarándokok megnevezése, LADÓ-BÍRÓ 1998) nevet vette föl, az arabok között viszont *Azirá*-nak hívták. Nevének változása körülményeinek és családi viszonyainak folyamatos és meglehetősen abszurd változását jelzi: előbb Torrismond anyjának gondolják, később a nővérének, végül kiderül, hogy nincs közöttük vérségi kapcsolat. Mikor mostohája azzal vádolta, hogy ő szülte Torrismondot, kívül rekedt a társadalmon (az erdő, a kolostor és a hárem egyaránt ezt az állapotot tükrözik), s csak Torrismonddal kötött házassága révén sikerül visszatérnie az emberi világba.

Szintén a szellemi világ felé törekszik Bradamante, a frank sereg amazonja; Ariostótól kölcsönzött harcias, kemény hangzású neve hűen tükrözi jellemét. Minden lovag rá áhítzik, ő azonban senki mellett sem bír megmaradni, mert többre, szellemibbre vágyik: Agilulfót üldözi szerelmével, mert mindenkinél magasabb rendűnek tartja. Ő szándékosan

lép ki a társadalomból. A mű talán legabszurdabb fordulata, amikor kiderül, hogy a történetet leíró apáca nem más, mint Bradamante, aki a lovag hidegsége, majd halála miatt kolostorba vonult. Tette nem jelent törést korábbi cselekedeteihez képest, a különbség csupán annyi, hogy már nem egy nemlétező lovagban, hanem Istenben keresi az emberfelettit. Sofroniához hasonlóan ő is új, egyházi nevet vesz föl: *Theodora*-nak, 'Isten ajándéká'-nak nevezi magát. Az új név felvétele az egyházi rendbe történő belépéskor azt a célt szolgálja, hogy a név viselője teljesen elszakadjon korábbi, világi-társadalmi életétől, s egészen új életének szentelhesse magát. Valószínűleg az az ősi hit húzódik meg emögött, hogy a név megváltoztatása a jellemet is megváltoztatja (HAJDÚ 2003: 105). Theodora nővér azonban nem változik. Bár próbál Istennek tetsző életet élni, a kolostor szabályainak megtartása nehezen megy neki: a történetet is vezeklésként írja. Végül nem bírja tovább elviselni ezt a világot, s az elvonultság helyett Raimbaud lovag elérhető szerelmét, a bonyolult emberit választja. Agilulfo halála még nem volt elég a változás előidézéséhez: a nőt a történet újragondolása vezette rá arra, hogy mi az igazán értékes az életben. Visszaváltozik Bradamantévá, visszatér az emberek közé. (Az író névhasználatát itt nem következtetes: mivel valódi jellemváltozás csak ekkor következik be, újabb nevet kellett volna adnia hősnőjének.)

A mű egyetlen változatlan alakja Raimbaud de Roussillon. Végig tudja, kinek a gyermeke (a többi karakter ismeretében ez nem is jelentéktelen tudás!), érzelmei és hite változatlan, neve sem változik. Ő az egyetlen igazán emberi alak; bár csodálja és tiszteli Agilulfót, nem isteníti feltétel nélkül.

3. A meseregény központi motívuma a keresés. Agilulfo folyton keresi Gurdulut, spirituális értelemben vett másik felét, és keresi Sofroniát, létének biztosítékát. Olyan szeretne lenni, mint bárki más, de számára – a kettészelt örgróffal ellentétben, akinek két fele a történet végén újra egyesül – nem adatott meg ez a lehetőség: Gurdulut nem tudja megtartani maga mellett, neve pedig Sofronia és Torrismond állítólagos anya-fiú kapcsolata miatt a társadalom számára elvész, így ő maga is megsemmisül. Bradamante Agilulfót, Torrismond pedig a Grál-lovagokat, a szellemi világot keresi, a végén azonban mindketten csalódnak, s az emberit választják. Sofronia a felső régiókhöz tartozik, de ki akar belőle törni, s végül Torrismond segítségével sikerül megtalálnia emberi lényét. Raimbaud Bradamantét keresi; szerelme nem elvont rajongás, mint Bradamantéé Agilulfo iránt, ő a hús-vér nőre vágyik. Nem véletlen, hogy ő lesz Agilulfo örököse, hiszen benne testesül meg mindaz a gyarló, ugyanakkor vonzó emberi, amire a nemlétező lovag vágyott (ezt szimbolizálja az is, hogy rajta még Agilulfo korábban makulátlan páncélja is bepiszkolódik).

Bár „A nemlétező lovag” és „A kettészelt örgróf” ugyanazt a gondolatot, a megsadt világ elviselhetetlenségét fogalmazza meg, mégis van egy nagy különbség: az utóbbiban a két pólus nagyjából egyensúlyban van, az előbbiben viszont a pusztán szellemi tagadása nagyobb hangsúlyt kap. A nevek hűen tükrözik viselőik helyzetét: Gurdulu és Raimbaud kivételével a mű minden jelentősebb alakja a szellemi régióhoz tartozik vagy legalábbis szeretne tartozni, a végén azonban egyértelművé válik, hogy ez a világ, ha nem kapcsolódik a fizikai régióhoz, pusztulásra van ítélve. Ugyanez történik, ha elválasztjuk egymástól a társadalmat és az egyénit. A kívülrekedtek (Sofronia, Torrismond, Bradamante) előbb-utóbb mind arra töreksenek, hogy visszakerüljenek az emberek közösségébe, mert azon kívül magányosak. Agilulfót, a pusztán társadalmat (szó szerinti

értelemben vett) embertelensége miatt a társadalom kiveti magából, s ezzel pusztulásra ítéli. Gurdulu azonban életben marad, lehetőséget kap az emberhez méltó életre. A történetben létrejövő értékrend szerint tehát az életidegen, elméleti világ alacsonyabb rendű a fizikainál; ennél is fontosabb azonban az, hogy a szellemi és a fizikai, valamint a társadalmi és az egyéni értékeknek csakis együtt, egymást kiegészítve lehet létjogosultságuk.

Hivatkozott irodalom

CALVINO, ITALO 1980. A nemlétező lovag. In: Uő: *Eleink*. Budapest. 5–123.

FRASER, JAMES G. 2005. *Az aranyág*. Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.

LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv*. Budapest.

LATOR LÁSZLÓ 1961. A mesemondó Calvino. *Nagyvilág* 49–50.

MIKESY SÁNDOR 1959. Miért alakultak ki vezetékneveink? *Magyar Nyelvőr* 82–7.

SLÍZ MARIANN

MARIANN SLÍZ, **Name and namelessness in the novel "The Non-Existing Knight" by Italo Calvino**

Personal names of the tale novel "The Non-existing Knight" by Italo Calvino are examined from a name theoretical point of view in this paper. Characters are described by making use of the contrastive features "intellectual/physical" and "social/individual". All characters can be positioned alongside the above two axes (the two extremities: the knight, kept together only by his name, representing purely "intellectual" and "social", and his servant, lacking in constant name representing purely "physical" and "individual" being). Their situation determines the changes of their names. The moral of the novel (reflected also in the names) is that it is impossible to separate "individual" from "social" or "intellectual" from "physical", because on their own they are incapable of existing.